

Ádebiyatlar

1. Медведева Е.А., Левченко И.Ю., Комиссарова Л.Н., Добровольская Т.А. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании. Учебник для вузов. - М.: Академия, 2001.
2. Бакушинский А.В. Художественное творчество и воспитание. Составитель Н.Н.Фомина. - М.: «Карапуз», 2009.
3. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях. Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Намальное образование». Изд. 2-е, перераб. и доп. - Санкт-Петербург: «Планета музыки», 2014.

4. Киямов Н. Шығыс алымларының дәретіўшилигинде болған музыкалық тәлим хәм тәрбияға тийисли пикирлерди анализ етиўдиң педагогикалық мәселелери. // «Халық тәлим». – Ташкент: 2012.

REZYUME. Tabiatshunoslik ta'limi sohasidagi yo'nalishlardan biri bugungi kunda badiiy pedagogikadir. San'at pedagogikasi - pedagogika fanining pedagogika va san'at bilan bog'liq bo'lgan bo'limi. "Art" - (ingliz tilidan) - san'at, "pedagogika" - shaxsning ta'lim va tarbiya predmeti. Bu ikki so'z inson hayotidagi ikkita eng muhim narsani anglatadi: san'at orqali o'rganish yoki san'at sifatida o'rganish. "Badiiy pedagogika" atamasi o'tgan asrning o'rtalarida paydo bo'lgan.

РЕЗЮМЕ. Одним из направлений в области естественно научного образования сегодня является артпедагогика. Артпедагогика – это раздел дисциплины педагогики, которая связана с педагогикой и искусством. «Искусство» — (от англ.) — искусство, «педагогика» — предмет образования и воспитания личности. Эти два слова относятся к двум самым важным вещам в жизни человека: обучению через искусство или обучению как искусству. Термин «артпедагогика» появился в середине прошлого века.

SUMMARY. One of the directions in the field of natural science education today is art pedagogy. Art pedagogy is a branch of the discipline of pedagogy, which is associated with pedagogy and art. "Art" - (from English) - art, "pedagogy" - the subject of education and upbringing of the individual. These two words refer to the two most important things in a person's life: learning through art or learning as art. The term "art pedagogy" appeared in the middle of the last century.

OLIIY TA'LIM TIZIMIDA TARBIYAVIY JARAYONLARNI BOSHQARUVDA RAHBAR PROFESSIONALIZMINING AYRIM XUSUSIYATLARI HAQIDA

F.B.Farhodov – *Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi*

Talaba va o'quvchilarning ma'naviy yuksalishiga ko'maklashish markazi direktori

Tayanch so'zlar: rahbar, oliy ta'lim, professionalizm, bilim, intellekt, qobiliyat.

Ключевые слова: лидер, высшее образование, профессионализм, образование, интеллект, способность.

Key words: leader, higher education, professionalism, education, intelligence, ability.

Zamonaviy rahbarlarga xos bo'lgan professional va shaxsiy sifatlarini tarkib toptirishda shaxsning xislat va fazilatlarini, uning tajribasi, mavjud bilim va malakasi hamda qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir. Professionalizmning boshqaruvga nisbatan qo'llanishi esa, rahbar faoliyatini alohida professional soha sifatida tushunish hamda boshqaruvga oid vazifalarni bekamu ko'st bajarishni nazarda tutadi.

«Boshqaruv professionalizmi» iborasi esa ilmiy kategoriya sifatida psixologiya fanida o'z samarasini ko'rsatib kelayotgan faoliyat yondashuvi orqali tahlil etiladi. Boshqaruv professionalizmi tushunchasi o'z ko'lamiga ko'ra turli fan vakillari tomonidan o'rganib kelinmoqda. Xususan, sotsiologiya, huquq, menejment fanlarida boshqaruv professionalizmi tushunchasi ilmiy jihatdan tahlil qilish borasida sezilarli izlanishlar amalga oshirilgan. Bu mavzuni psixologik nuqtayi nazardan o'rganish bilan bir tomondan, ushbu fenomenning tabiatini yanada chuqurroq ilmiy izohlash imkoniyati yaratilsa, boshqa tomondan, uni modellashirish orqali bevosita rahbarlar ta'limi sohasiga tatbiq etish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, boshqaruv professionalizmi aynan amaliyotga tatbiq etish nuqtayi nazaridan o'rganishga loyiqdir.

Rahbar kadrlarning professional mahoratini yuksaltirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar Respublikamiz va chet ellarda turli sohalarida amalga oshirilmoqda. Albatta, bu borada menejment sohasidagi ilmiy izlanishlar yetakchi o'rinda tursa-da, maxsus psixologik tadqiqotlarda ham ushbu masala yetarli darajada o'z yechimini topgan. Respublikamiz olimlari tomonidan shu paytgacha olib borilgan qator izlanishlarda professionalizm mavzusi ko'proq pedagogik psixologiya sohasida, pedagog shaxsi va uning mahorati misolida tadqiq qilib kelinmoqda.

Rahbar o'z faoliyati orqali boshqaruv maqsadiga bevosita shaklda erishadi, ya'ni u xodimlar orqali tashkilot rejasini amalga oshiradi. Bunday holat boshqaruv va ijroni aniq ajratish zaruratini qo'yadi. Hatto shunday ta'kidlar ham borki, boshqaruv ijro faoliyatidan qanchalik ozod bo'lsa, u shunchalik samarali bo'lib boradi. Boshqaruv xususiyatini bunday ikki qatlam doirasida tahlil etish zarurati profesionalizmi faoliyat kategoriyasi nuqtayi nazardan qarash evaziga erishiladi. Rahbar o'z qudrati va salohiyatini tashkilot maqsadiga butunlay safarbar etishi undan ichki bir qaror, barqarorlik va ishonchni talab qiladi. Bun-

day mas'uliyat, uning zimmasiga aksariyat hollarda inson shug'ullanadigan rasmiy faoliyati va biron rasmiy tizimda egallagan huquqiy maqom orqali yuklanadi. Bunday maqomni shaxsning shu sohaga rasman kirganligi va ushbu yo'nalishda bundan buyon faoliyat yuritishini anglatgan holda endi uni «professional» deb atash uchun asos bo'ladi.

I. Maxmudov proffesonallikni quyidagicha ta'riflaydi: «Professionallik nafaqat rasmiy maqom, balki inson mehnat qilayotgan soha, ixtisoslik bo'yicha zarur bilim va malakaga egalik hamdir»

Bunday bilim va malakaga egalik turli darajada bo'lishi, shunga ko'ra, mutaxassisning professional salohiyatini bir nechta toifalarga ajratish mumkin. Gap boshqaruv haqida borar ekan, boshqaruv professionalizmini rahbarning o'z jamoasini tashkilot maqsadi sari yo'naltirishda yuksak darajadagi bilim va malakalarga tayangan holda faoliyat olib borishi, deb ta'riflash mumkin.

Professionalizm so'zi, ya'ni lotincha «professio» so'zidan olingan bo'lib, uning old qo'shimchasi bo'lmish «pro» - «oldinga, oldinda, sifatida» ma'nolarini anglatadi, «fiteor» - «e'lon qilmoq, aniqlamoq, ochiq e'tirof etmoq» degan ma'nolarni anglatadi. Bunda gap, «o'zini, o'z maqomini, mehnat turini boshqalarga rasman e'lon qilish, ommaviy tarzda xabardor qilish, ochiq namoyish etish» haqida boryapti. Shu ma'noda kasb, professio – maxsus tayyorgarlik va mehnat tajribasi asosida egallangan hamda maxsus nazariy bilimlar va amaliy malakaga ega bo'lgan insonning mehnat faoliyati turidir. Demak, professionallik – kasb sohibi bo'lish demakdir. Ushbu ta'rifda shunday ma'no aks etadiki, kasb doimo boshqalarga, atrofda qilargalarga yo'nalganligi bilan xarakterlanadi.

Professionalizmga ta'rif berilar ekan, barcha soha mutaxassislari uchun umumiy bo'lgan quyidagi ta'rifga murojaat etish mumkin: Professionalizm - shaxsning integrallashgan sifati bo'lib, bunda kasb faoliyatiga oid vazifalarni yuksak saviyada bajarish malakalari kuzatiladi.

Pedagogika sohasidagi professional mukammallik qator tadqiqotlarda «pedagogik mahorat» iborasi bilan ifodalanganadi. Pedagogik mahorat mavzusidagi ko'pgina ishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, «mahorat» so'zi «professionalizm» so'ziga sinonim tarzda ishlatiladi. Darhaqiqat, e'tibor berib qaralsa, mahorat so'zi «biror ish, kasb uchun zarur yoki shu sohada o'ttirilgan ustalik, san'at, mohirlik», deb ta'riflanadi. Nazarimizda, «mahorat» so'zi ko'proq alohida

shaxsga nisbatan ishlatiladi va hatto muayyan faoliyatning mahorat cho'qqisi deganda ko'proq konkret shaxsni nazarda tutamiz.

Professionalizm masalasi ustida ko'p yillik izlanishlar olib borgan N.V.Kuz'mina ham professional malakalarni namoyish etishda pedagogning shaxsiy sifatleri alohida rol o'ynashini ta'kidlab o'tadi hamda professionalizm ikki o'zaro bog'liq komponentdan iboratligini alohida ta'kidlaydi: «professionalizm subyekt faoliyati va shaxsning professional muhim sifatleri majmu'i sifatida pedagogik vazifalarni hal etishga yordam berishi yoki xalaqit berishi ham mumkin». Bu ta'rifda faoliyat va shaxs yondashuvlarini uyg'unlashtirish zarurligi qayd etib o'tiladi. Olimlardan A.A.Derkach va N.V.Kuz'mina "shaxs professionalizmi" tushunchasining mohiyatini ochib berar ekan, shaxsning professional muhim sifatlariga urg'u beradilar va bunday sifatlar qatoriga quyidagilarni kiritadilar: intellekt (tafakkur), ma'naviy (xulq-atvor), emotsional (hislar), irodaviy (o'z-o'zini idora etish qobiliyati), tashkilotchilik (faoliyat mexanizmi qobiliyati)».

Rahbar shaxsga xos sifatlar deganda, boshqaruv faoliyatiga ta'sir etuvchi umumlashgan, barqaror psixologik xarakteristikalar tushuniladi. Bular psixologik jihatdan o'ta murakkab tuzilmalar bo'lib, quyidagi shaxsiy omillarga bog'liq: xarakter xislatlari, shaxs strukturasi, shaxs yo'nalishi, insonning hayotiy tajribasi, qobiliyat, faoliyat amalga oshuvchi sharoitlar tushuniladi. Rahbarning boshqaruv sohasida shakllanib borishi, professional sifatida yetilishi ma'lum jihatdan shaxs sotsializatsiyalashuvi jarayonining tarkibiy qismi hisoblanadi va hatto buni professional sotsializatsiya ham deb atash mumkin. Sotsializatsiya ikki tomonlama jarayon bo'lib, birinchidan, individ tomonidan ijtimoiy tajribani o'zlashtirish, ijtimoiy muhitga kirish orqali sotsial aloqalar tizimini o'zlashtirish nazarda tutilsa, ikkinchi tomondan, o'z faoliyati davomida sotsial aloqalarni yanada mukammallashtirish, yangi aloqalarni yaratish, deb tushuniladi.

Zamonaviy rahbarlarni, ayniqsa oliy ta'lim tizimida rahbar tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida iloji boricha shaxsning o'z-o'zini anglashi, o'z e'tiqodi va qadriyatlarini hayoti davomida aniq ifodalash bilan bog'liq bilim va ko'nikmalarni shakllantirish lozim. Axir, aynan ichki poklik, samimiylik va inson tabiatining yaxlitligi o'zgaga ta'sir etuvchi asosiy kuch sifatida namoyon bo'ladi. Rahbarlarni tayyorlash, ularning malakasini oshirish bilan bog'liq har qanday tadbir oxir-oqibatda rahbar shaxsi, uning boshqaruv mahoratini takomillashtirish, o'zgalarga ta'sir etish ko'lamini kuchaytirish maqsadini ko'zlaydi.

Xususan, boshqaruv faoliyati mehnatning boshqa shakllaridan mutlaqo farq qiladigan jarayondir. Va demak, ushbu faoliyatni amalga oshiruvchi subyekt ham o'ziga xos xislatlarga ega bo'lishi zarur. Boshqaruv faoliyatining asosiy psixologik xususiyatlari quyidagilar:

- boshqaruv ierarxiyasining turli bo'g'inlarida o'ziga xos bo'lgan faoliyat turlarining mavjudligi;
- faoliyatning ijodiy mazmunga egaligi. Bunday ijodiylik, asosan, ushbu faoliyat amalga oshuvchi sharoit bilan asoslanadi, ya'ni muammoga oid ma'lumotning kamligi va hatto mavjud axborotdagi ziddiyatlar, vaqt tanqisligi masalaga ijodiy yondashish talab qilinadi;

• boshqaruv vazifalarining aksariyat qismi prognostik tabiatga egaligi;

• faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshishi kommunikatsiyalar yetakchi o'rinni egallaydi, shuning uchun rahbardan muloqot ko'nikmalari, boshqaruv tizimida esa, mukammal darajadagi kommunikatsiya o'rnatilishi talab qilinadi;

• qabul qilinayotgan qarorlar bo'yicha mas'uliyatning yuqoriligi tufayli kuchli psixik zo'riqishning mavjudligi. Boshqaruv faoliyatiga xos bunday xususiyatlar, o'z navbatida, rahbar shaxsga shunday talablar qo'yadiki, alohida sifatlariga ega bo'lgan insongina mazkur sharoitlarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi mumkin.

Oliy ta'lim tizimida rahbarning professional sifatida shakllanishi professional identifikatsiya masalasini ko'rib chiqishni talab etadi. Chunki har qanday professionalizm insonning kasbiy faoliyati bilan uyg'unlashuvi holatidir. Bu ta'rifga qo'shimcha ravishda yana bir jihatni qayd etish zarurki, busiz professionalizmi tasavvur etib bo'lmaydi. Bu ham bo'lsa, kasb egasining professional soha vakillari bilan identifikatsiyasidir (real yoki ideal vakillar bilan). Bunday o'zini qiyoslash shakllangan hissiy aloqalarga asoslangan holda professional faoliyatning barqarorligi va shaxsning professional sifatida o'sishini ta'minlaydi. Peshqadam rahbarga xos fazilatlaridan biri – vazminlik va sabr bardoshlikdir. Rahbar hissiyotining muvozanatlashganligi uning ichki dunyosiga xos qarama-qarshi tuyg'ularning tug'yoniga yo'l qo'ymaslik va kayfiyatidagi sokinlikda ifodalanadi. Undan tashqari zaruriy xislatlardan yana biri muloqotga moyillikdir. Aniqlanishicha, rahbar o'z kundalik faoliyatining to'rtidan uch qismini turli-xil muloqotlarga sarflaydi.

Rahbar professionalizmining, ayniqsa oliy ta'lim tizimida rahbar faoliyatining takomillashuvidagi asosiy holat texnika sohasining mukammallashuvidir. Texnik moslamalarning murakkablashib borishi, qimmatbaho uskunalar bilan ishlash va qolaversa, ularni boshqarish zarurati insonni mehnat muhitida ta'lim olishi zaruratini keltirib chiqardi. Bunday vaziyatda aniqlangan yangidan-yangi holatlar esa boshqaruv jarayonini olib boruvchi menejerlar, ish yurituvchilar va umuman, rahbarlarga zarur malakalarni egallash talabini qo'ydi. Deyarli barcha tashkilotlarning zamonaviy axborot texnologiyalariga oid moslamalar bilan jihozlanganligi korxona personalini, rahbarlarni baholash va hatto masofaviy o'qitish bo'yicha qator imkoniyatlar va qulayliklar yaratmoqda. Bunday holat boshqaruv natijalari haqida qayta aloqa olish imkoniyatini oshirish bilan birga, rahbarning uzluksiz bilim olishi va nazariy xulosalarni amaliyotga tatbiq etish imkonini oshiruvchi omildir. Zamonaviy rahbar hayotiga bunday texnik vositalarning kirib kelishi boshqaruv professionalizmini takomillashtirishni texnologizatsiyalash masalasiga yangicha mazmun bag'ishlaydi.

Shunday qilib yuqorida rahbar faoliyati davomida samaradorlikka erishish yo'lida amalga oshiradigan shaxs xususiyatlari bilan tanishib o'tdik. Bizga sir emaski, hech bir inson shu tizimdagi xususiyatlar bilan dunyoga kelmaydi. Bularni hammasi insonga berilgan iste'dod, tarbiya shuning bilan birga ijtimoiy-tarixiy yashash sharoitining natijasi hisoblanadi. Bunday xususiyatlarning rahbar faoliyatida ko'rinishi insondan qat'iy intizom va o'z ustida tinmay ishlashni talab qiladi.

Adabiyotlar

1. Maxmudov I. "Boshqaruv professionalizmining psixologik mohiyati". -T.: 2009.
2. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. - Пер. с англ. -М.: "Дело", 2000.
3. Sharifxodjayev M., Abdullayev Ya. "Menejment". -T.: "O'qituvchi", 2002.
4. Zaynutdinov SH.N. va boshqalar. "Menejment asoslari". -T.: "O'qituvchi", 2003.
5. Исаев А.П. Управленческий профессионализм: основные понятия, процессы и механизмы. Уч.пос. –Екатеринбург: 2015.

REZYUME. Ushbu maqolada Oliy ta'lim tizimida tarbiyaviy munosabatlar jarayonlarini boshqaruvda rahbar professionalizmining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot beradi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлена информация об особенностях профессионализма руководителя в управлении процессами воспитательных отношений в системе высшего образования.

SUMMARY. In this country, information is provided on the features of the manager's professionalism in managing processes in medical institutions in the higher education system.